

РЕЦЕНЗИЯ

на ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД НА ДОЦ. Д-Р СТОЙЧО ПЕТРОВ СТОЙЧЕВ -
„ИЗБОРИ И ИЗБОРНИ СИСТЕМИ ПО СВЕТА: ЕВОЛЮЦИЯ, УЧАСТИЕ И
ВЪВЕЖДАНЕ НА ХИБРИДНИ МОДЕЛИ“ (Elections and Electoral Systems Around the
World: Evolution, Participation, And the Introduction of Hybrid Models),

за ПРИСЪЖДАНЕ НА НАУЧНАТА СТЕПЕН ДОКТОР НА ПОЛИТИЧЕСКИТЕ
НАУКИ (шифър 3.3. Политология)

от проф. дсн, дпн Георги Д. Димитров

Дисертантът Стойчо П. Стойчев е роден 1983 в гр. Шумен. Понастоящем е доцент в катедра Политология на СУ „Св. Кл. Охридски“ като резултат от предходно отлично образование (диплома за бакалавър по сравнителна политология и външни отношения от СУ от 2005 г., диплома с отличие за магистър по политически науки от Централноевропейския университет от 2006 г., диплома за магистър по Европейска интеграция от СУ от 2008 г. и диплома от ВАК за доктор по политология от 2010 г.) и от последващ значителен изследователски опит – 23 научни проекта, в последните два от които е бил и ръководител на екипа.¹ Той води курсове по Международен политически риск, Анализ на политическия риск, Противоположност на организираната престъпност, Основи на политологията, Изследователски методи, Теренни изследвания, Използване на социално-научна информация за управление на проекти. Познавам отблизо високото качество на неговата изследователска експертиза, защото с доц. Стойчев имаме повече от 10 години пълноценно и много резултатно академично партньорство.²

¹ Пряко свързан с темата на дисертацията е последният проект под негово ръководство – „Електорална динамика и политическо поведение в България 2020-2023“, 2023.

²Обаче искам изрично да подчертая, че нашето сътрудничество, отвелo към поредица съвместни публикации, няма дори допирна точка с тематиката на дисертационния труд, защото той – както е видно от заглавието му – е в полето на изборните системи и практики, а нашето предишно изследователско дело се отнася, от една страна, до политиките за борбата с корупцията и от друга, – до разширителните политики на ЕС.

Доц. Стойчев има траен интерес към изборната проблематика през последните 15 години, за което свидетелстват посветените на нея дълъг списък с публикации и участия в научни конференции.³ В този смисъл, дисертационният труд е логична кулминация на изминатия изключително сериозен експертен път и натрупан академичен опит в тази ключово важна политологична материя.

Ще започна веднага с категоричното си становище, че **трудът на Стойчев**, представен на английски език (което законът позволява), **не оставя каквото и да е място за съмнение дали е достатъчен и подходящ за публична защита – и по предметен обхват, и по качеството на аналитичния обзор на проблематиката, и по съдържанието на научните постижения това е успешна дисертация.**

Трябва да поздравим автора, че не само коректно е отразил всички коментари, забележки и препоръки, получени на вътрешната защита. Дисертационният труд е преработен фундаментално като текст – идеите и тезите са същите, но новият вариант на дисертационният труд има същественото предимство, че е много по-компактен, с много по-ясно видима концептуална съгласуваност между главите и плавен преход в разгръщането на дисертационната теза, а е добавена и нова глава, изследваща в детайли спецификата на съвременния български случай. Трудът е с обем 200 страници, структурирани в осем глави,

³ *Stoycho P. Stoychev*, "Contemporary Risk to Bulgarian Democracy: Controlled Voting and Vote Buying" in *CRIME AND CRIMINAL LAW PERSPECTIVES ON REFUGEES AND GLOBAL MIGRATION*, ISBN:978-93-88409-47-6, 2020; *Stoycho P. Stoychev*, *State Capture: A Crippling Political Affliction and the Search for Antidotes* in Engelbrekt, Kjell and Kostadinova, Petia "Bulgarian Democratic Institutions at Thirty: A Balance Sheet", ISSN (print):, ISSN (online):, Lexington Books, Lanham, MD, 2020; *Стойчо П. Стойчев*, Контролираният и купен вот като инструмент за завладяване на държавата от организирани престъпни мрежи: политически рискове и тенденции, Университетско издателство "Св. Климент Охридски", София, 2017; *Стойчо П. Стойчев*, Контролираният вот в България: заплахи за човешката сигурност, Институт за регионални и международни изследвания, София, 2016; *Stoycho P. Stoychev, Gergana Tomova*, *Campaigning Outside the Campaign: Political Parties and Referendums in Bulgaria*, *East European Politics & Societies*, 2019, *Stoycho P. Stoychev*, *The 2016 referendum in Bulgaria*, *East European Quarterly*, том:45, брой:3-4, 2017; *Mihail Konstantinov, Daniel Peychev, Alexander Stanev, Stoycho P. Stoychev, Dimitar Dimitrov*, *Voting abroad in Bulgaria: Facts, problems and solutions*, *AIP Conference Proceedings*, 2022, pages:1-10, ISSN (print):0094-243X, ISSN (online):1551-7616, *Димитър Димитров, Стойчо П. Стойчев*, Електорална динамика в изборния цикъл 2013-2015: три равнища на анализ, Предизвикателства пред представителната демокрация в България, редактор: Теодора Калейнска, издателство: Европейски информационен център, 2016, стр.:121-131, *Стойчо П. Стойчев*, Структура на контролираното гласоподаване в България (2014-2015), *Политика и демокрация: 30 години българска политология (1986-2016)*, редактор: Александър Томов, издателство: УИ "Св. Климент Охридски", 2016, стр.:250-262; *Стойчо П. Стойчев*, Динамика на правилата за провеждане на парламентарни избори в България (1990-2011), Изборният процес в България: основни дефицити и рискове, редактор: Стойчо П. Стойчев, издателство: РискМонитор, 2011, стр.:10-29, 2011; *Стойчо П. Стойчев*, Що за проблем е купуването на гласове в България? Оценки от експертния дискурс, Изборният процес в България: основни дефицити и рискове, редактор: Стойчо П. Стойчев, издателство: РискМонитор, 2011, стр.:70-84.

предхождани от Въведение, в което се обосновава познавателната и социално-политическа значимост на изследването с неговия централен фокус върху „баланса между представителност и отговорност в изборните системи“, който е от решаваща важност за качеството на демокрацията. Обобщеният смисълът на резултатите от проведеното цялостното фундаментално проучване на модерните избирателни модели и практики е представен в Заключение, последвано от Библиография от 401 цитирани заглавия и Приложение с въпросника от проведеното емпирично проучване на ситуацията в България.

Освен всичко друго, за което ще стане дума по-долу, за високото качество на дисертационното изследване свидетелства и фактът, че авторът изгражда своята аргументация в *постоянен критичен диалог с предходната специализирана научна традиция*, а не се ограничава с нейния преглед в началото, след което да забрави за нея, както се случва в повечето дисертационни разработки. През диалога с предходния чужд изследователски опит се мисли дори когато се тълкуват резултатите от емпиричните анализи. Тук трябва да се подчертае, че заглавията в ползваната библиография от няколко стотин източника са до един на английски език.

Без да съм тесен специалист по изборна проблематика, смятам, че най-важните изследователски постижения на Стойчев са три:

Първо: феноменът избори – изборни системи, модели и практики – е разгледан и обяснен като ядро на политическия живот в модерните общества, позволяващи на политическата система да бъде основният механизъм за тяхната саморегулация и развитие чрез процесите на взимане на решения, включително решения за създаване, обновяване и преобразуване на институционалния апарат, чрез който политиката изпълнява своята фундаментална роля. Фундаменталността на изборните процеси произтича от това, че тъкмо чрез тях гражданите, които са титулярите на обществения живот, могат да превърнат своите ценностни ориентации и политически предпочитания във политическа воля за насоки, приоритети и начини на провеждане на публичните политики, от които зависи общественото развитие и качеството на техния живот. Към този извънредно сложен, много-съставен и вътрешно диференциран, а също и много вариантен „изследователски предмет“ авторът е приложил, по собствената му правилна оценка, *цялостен подход*. Авторът успешно интегрира теоретичен анализ,

сравнителен анализ на конкретни случаи, сложно количествено моделиране в обясненията на многоизмерната реалност в изборните процеси.⁴ За мене това е основното постижение на изследователския труд, защото той ни представя единството на изследвания феномен в три измерения:

а) **удивителната сложност** на изборите, поради **многоетажната и разнокачествена съставност** на изборите, съдържащи в себе си и характера, културата, социалната структурата, мотивацията, ценностите и целите на електоратите, но също и собствено политическите механизми и взаимодействия, както и технологичните процедури, чрез които се реализират изборите. Да се удържи мисловно целостта на този дисперсен феномен, включващ предпоставки, въздействащи фактори, политически модели, начини на организация и провеждане на изборите, пряко влияещи върху избирателната активност и, съответно, върху резултатите от изборите, е удивително научно постижение. Но авторът ни убеждава, че всяко от разискваните измерения на феномена не само допринася за реализацията на изборите, но същевременно се явяват причини *те да бъдат застрашени*, (особено в условията цифровизация и електронизация на публичните комуникации – на този проблем авторът отделя много съществено внимание). А изброеното дотук не е всичко: – всяка от 1) съставките в многообразието от психични, личностни, общностни, културни, исторически, икономически и други *социални предпоставки*, 2) политическите модели и ориентации, както и 3) *специфични национални контексти*, на свой ред е сложно-съставен фактор, чийто детайли и многообразия влияят, както върху съдържанието на изборите, така и на начина на провеждането им, и, респективно, на техните политически последствия. Не е случайно, че на проследяване и осмисляне на съставността и многоизмерността в тази сложност са посветени първите три глави от дисертационния труд;

⁴ „The synthesis of rational, psychological, social, and structural theoretical perspectives provides a nuanced and layered understanding of electoral participation. A holistic framework acknowledges that voter behavior is not solely driven by rational utility calculations, emotional impulses, or social pressures but by a combination of all these factors, operating within a broader institutional context. Such an interdisciplinary approach reflects the notion that individuals navigate a complex landscape of motivations, constraints, and influences when deciding whether to engage in electoral activities or stay passive.”- стр. 107.

б) второто измерение е **многовариантността на изборителните модели**, които се практикуват по света. Доц. Стойчев обяснява са *особеностите, предимствата и недостатъците на всеки един от тези модели*, което е причината, въпреки повече от двувековната практика на модерната демокрация, тези различни модели да не клонят към унификация до някакъв хипотетичен, нормативно препоръчителен „съвършен модел“. Освен това,

„Значителните годишни разлики в изборителната активност и при двата вида демокрации [пълноценна и непълноценна] показват, че тя се влияе от множество фактори, които могат да варират значително в различните изборни цикли.“ (стр. 63 от автореферата);

в) Като последица от предходното, доц. Стойчев показва, че много съществена особеност на изследвания феномен е постоянстващата **историческа изменчивост** на практикуваните модели в търсене на начини за справяне с недостатъците им (още на равнище дизайн) и с проблемите на приложението им в хода на Модерността, поради което **реформирането на изборителните системи и практики е иманентно, а не инцидентно и външно спрямо логиката на тяхното съществуване**. Тъкмо поради това не е случайно, че още **Въведението** на автореферата към дисертационния труд е фокусирано върху този въпрос, а на тази проблематика е посветена цялата **Втора глава**.

В точно този смисъл на комплексност на изследователския подход, дисертационният труд - по качеството на своя резултат - е **уникален компендиум на съвременното научно знание за изборите**. Авторът убедително е обяснил защо притежаването на точно това оцелостностяващо знание е задължителна предпоставка за политически съзнателен и (предполагаемо отговорен) **контрол върху (и повишаване на) ефективността** в практикуването на изборителните системи. Много важно достойнство на проведения цялостен анализ е неговата прицеленост в острите проблеми на съвременните изборителни практики – в широкия диапазон от политическа поляризация, клиентелизма и купуването на гласове, фундаментална медиализация на политическото общуване и формирането на изборните ориентации, та чак до опасностите, произтичащи от дигитализацията и манипулативната употреба на новите информационни технологии . Което и прави толкова съществена проблематиката за реформите на

избирателните модели и практики, но също и поставя въпроса за практическите импликации от цялостния анализ изследвания феномен (**Глава седма**) .

Второ: въз основа на горепосочения подход авторът е успял да осмисли по нов начин разноразмерността на избирателните модели и да стигне до обосноваването на оригинална типология чрез въвеждането на **хибриден модел**, който е нещо съществено различно от смесения модел, познат от предходни типологизации. Макар да изглежда отстраняване, че това научно откритие по практическа значимост е от порядъка на шестия сърдечен тон, (с което като българи се гордеем), относително слабото разпространение на хибридни модели към днешна дата може да се окаже следствие тъкмо от липсата на разбиране за тяхното съществено различие, а оттам и недооценяване на техните предимства като инструмент за подобряване на ефективността на избирателния модел. Съответно, осмислянето на този нов типологичен случай, на който е посветена цялата **Глава Четвърта**, може да стане предпоставка за последващо развитие на изборните модели тъкмо в такава посока, въз основа и на емпирично получените резултати от статистическите анализи . Така че е напълно разбираема високата стойност, която авторът отдава на точно този момент в дисертационния труд.

Трето: смятам за особено **стойностно постижение на дисертационния труд** **направените оригинални анализи със строг, сложен статистически апарат, чрез които се проверяват хипотези за тенденции в резултатите от прилаганите по места избирателни модели или за тенденции в разпространението и/или развитието на тези модели**⁵. Получените от тези анализи резултати за участието в изборните процеси, видени чрез най-съществения индикатор, който е, съответно, и най-често използван – *избирателната активност*,⁶ са изключително информативни като **новоустановени емпирични факти (Глава пета)**. Независимо дали

⁵ Казано с думите на автора: „The conceptualizations of the normative, quality, and participatory dimensions within a synthetic theoretical framework developed earlier serve as a foundation for integrating insights from published research, enabling a nuanced analysis of participation as a dependent variable shaped by the structural and contextual features of elections.“ (p 110).

⁶ Ключово важни за анализа са направените от автора методологически разяснения *за принципните ограничения* пред възможността за използването на индикатора изборна активност за оценка на изборните модели, но при все това той е изключително съществен, защото влияе и върху легитимността на произведените изборни резултати, и още повече – на тяхното конкретно съдържание.

предложената от автора интерпретация на фактите ще бъде оценявана като достатъчна или не – *получените резултати от статистическите анализи са фактологически фундамент, върху който други изследователи могат да правят свои алтернативни или надграждащи проучвания*. В тази връзка изрично искам да посоча, че авторът завършва своя автореферат със самооценката, че дисертационният труд „цели не само да развие съществуващото знание, но и да насърчи бъдещи изследвания, които могат да усъвършенстват и разширят нейните приноси“ (стр. 102).

В по-общ план на разглеждане, според мене, **най-съществената евристика на тази дисертация е, че тя доказва възможността неизмеримо сложният феномен – изборни процеси – да бъде мислен интегрално, по строго научен начин**. Защото досегашната история на модерната демокрация е движение „опипом“ по метода „проба-грешка“, а не въз основа на разбиране на сложните взаимодействия в тази политическа практика. Големият въпрос е, че след като реформите на използваните избирателни модели са иманентни на демокрацията, то това би могло да отведе към осъзнаване, че **промените могат – трябва – да бъдат рационално експертно обосновани публично: от гледна точка на самия смисъл на демокрацията, а не от ситуативните интереси на управляващите в момента**. В тази връзка категорично подкрепям казаното в първия абзац на заключението на Разширения автореферат:

„Свързвайки теоретични и понятийни разработки със съвременни аналитични техники, дисертацията демонстрира значението на диахронната перспектива при отчитане на взаимодействието между институционалната архитектура и еволюиращите социално-политически условия в контекста на трансформация на представителството и отчетността като основополагащи конструкции на съвременната изборна демокрация. Тяхната особена връзка е присъща на функционирането на избирателните системи и става видима в процеса на тяхната класификация. Властово-разпределителната функция на изборите, модулирана от системния дизайн, рационализира нормативния аспект на тази връзка, инкорпорирайки производните концепции за легитимност в по-сложните въпроси за това кой има право да упражнява властта, какво е добро управление, дали отговорността поставя граници на властта или какво е социална справедливост, всички преплетени в обясненията на обратната връзка между представителност и отчетност, особено в контекста на демокрацията.“ (стр. 95-96).

А освен това, смятам, че всеки един от горепосочените три основни научни резултата на проведеното фундаментално проучване е несъмнено основание на доц. Стойчев да бъде присъдена степента „доктор на политическите науки“ и, съответно, казаното се отнася и за

дисертационния труд като цяло. Тази еднозначна и категорична оценка не изключва някои *частни критични забележки* към дисертационния текст.

Първо, на най-общо методологическо равнище има проблем с използването на количествени техники за анализ на политически процеси, защото познавателните възможности на тези инструменти е ограничена от дължимата еднозначната определеност на измерваните величини. Същевременно целият дисертационен труд необоримо защитава разбирането за неизчерпаемата сложност, вариативност и историко-културна контекстуалност на изборните процеси, които определят същината на измерваните единици. Това противоречие между качествена определеност на изучавания проблемен предмет и чисто инструменталните императиви на аналитичния апарат е непреодолимо.

Второ, на места има някои неточности в избрания изказ на авторите тези. Например, в Глава осма „Въздействието от реформата за въвеждане на машинно гласуване в България“, а също и в автореферата авторът представя резултатите от проучване на ръководената от него „Лаборатория за изборни системи и технологии“ относно използването на машинно гласуване у нас. Формулировката на основния извод е:

„Що се отнася до убедеността в честността на машинното гласуване, регистрираме значителна амбивалентност и скептицизъм в мненията, разпределени между 39% относително уверени, 38,5% по-скоро скептични и 21% неопределени.“ (стр. 186 от дисертацията и стр. 87 от автореферата).

Коректната интерпретация на получения емпиричен резултат следва да е: *регистрирана е ясна, категорична поляризация на общественото мнение по този въпрос, който обаче относително слабо ангажира вниманието на гражданството.*

Надявам се, ясно е, че тези критични бележки, които са дължим атрибут на всеки академичен дебат, (какъвто е и смисълът на настоящата академична процедура), по никакъв начин не променят моето общо и окончателно становище, заявено още в началото.

Съпровождащите дисертационния труд справочни материали са коректно представени. Въпреки някои технически странности в справката за съответствие с минималните национални изисквания за научна степен „доктор на науките“, *изрично подчертавам*, че националните изисквания са многократно надхвърлени – в началото посочих публикациите на доц. Стойчев по темата за изборните процеси, а академично авторитетната база данни Google scholar посочва негови 142 цитирания, от които 50 са за периода след 2020 г. Изготвеният автореферат точно, пълно и коректно отразява и обхваща,

и качеството на извършената изследователска работа и приносната стойност на получените от нея резултати.

За финал не ми остава друго освен убедено да приканя уважаемите членове на журито единодушно да подкрепят присъждането на научната степен „доктор на политическите науки" на доц. Стойчо П. Стойчев.

Проф. Георги Д. Димитров

София, 03.04.2025